

Fuad BABAŞOV

Azərbaycan Respublikasının
Vəkillər Kollegiyasının üzvü,
Milli Aviasiya Akademiyasının doktorantı
babashov.f@mail.ru
Mob.: (050) 433-77-53

AİLƏ MƏİŞƏT ZORAKILIĞINI YARADAN SƏBƏBLƏR VƏ ONA QARŞI MÜBARİZƏ TƏDBİRLƏRİ

Açar sözlər: ailə məişət zorakılığı, ailədaxili konfliktlər, rehabilitasiya mərkəzləri, sosial sığınacaqlar, ailə psixologiyası, psixoloji yardım.

Ключевые слова: насилие в семье, внутрисемейные конфликты, реабилитационные центры, социальные приюты, семейная психология, психологическая помощь.

Keywords: domestic violence, domestic conflicts, rehabilitation centers, social shelters, family psychology, psychological assistance.

Sivilizasiya yarandığı vaxtdan hazırkı günədək onun tərkib hissəsini təşkil edən insan müəyyən sosial mühitdə formalaşaraq cəmiyyətə adaptasiya olunur. İnsanın formalaşmasının əsas sosial mühiti ailədir. İnsan məhz “kiçik dövlət” adlandırılan və cəmiyyətin əsas elementi olan ailə mühitində boya-başa çatır, inkişaf edir, ona vətən və yurd sevgisi, milli-mənəvi dəyərlər və mentalitet aşılır. Təbii ki, cəmiyyətinə və xalqına layiq, ailəsinə sadıq, vətənpərvər və sağlam insanın yetişməsi əsasən sağlam ailə mühitindən asılıdır. Çünki, məhz həmin mühitdə o, göstərilən xüsusiyyətlərə malik ola bilər. Sağlam olmayan mühitdə inkişaf edən, ailə-məişət zorakılığı şəraitində formalaşan insan sosial-psixoloji problemlərə malik olur, cinayət törətməyə meyilli olur və cəmiyyətdən təcrid olunur. Ailə-məişət zorakılığı halları əsasən uşaqların gözü qarşısında baş verir və onların yaddaşında dərin izlər buraxır. Qeyd olunan məqam və ailələrdə baş verən məişət zorakılığı faktları gələcəkdə daha ağır cinayətlərin törədilməsinə, cəmiyyətin mühüm dayaqlarının sarsılmasına və digər sosial bəlalara səbəb olur.

Hal-hazırda qloballaşan dünya cəmiyyətində cinayətlərin və digər hüquqpozmalarmın sayı artmaqdadır. Azərbaycan Respublikasına gəldikdə isə qeyd etməliyik ki, sovetlər imperiyasının tərkibində olduğu müddətdə ölkəmizdə baş vermiş ailə-məişət zorakılığı halları cəmiyyətdən və xalqdan gizlədilir, ictimaiyyətə bu haqda heç bir məlumat verilmirdi və sovet cəmiyyətinin sağlam dayaqlara malik olduğu əhaliyə təbliğ edilirdi. Halbuki, məişət zorakılığı zəminində bu növ cinayətlər baş verirdi. Respublikamızın 1991-ci ildə müstəqillik əldə etməsindən sonra Ümummilli Lider Heydər Əliyevin ölkədə aparıldığı sosial-iqtisadi, siyasi-hüquqi islahatlar nəticəsində ailə-məişət zorakılığına qarşı dövlətimiz tərəfindən daha ciddi və sərt şəkildə mübarizə aparılmağa başlandı. Bu prosesə Ulu öndər tərəfindən 1994-cü ildə qəbul edilmiş cinayətkarlığa və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə haqqında fərman da təkan verdi. Çünki, ailə-məişət zorakılığı da cinayət xarakterli hüquqpozmalardan biridir. 1998-ci ildə senzura aradan qaldırıldı. Artıq bu hallar barədə KİV-lərdə geniş məlumatlar verilir. Qanunvericilikdə aparılan islahatlar nəticəsində Cinayət, Cinayət-Prosessual Məcəllələrin qəbul edilməsi və qanunvericiliyə edilən digər bir sıra dəyişikliklər, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi amilləri də ailə-məişət zorakılığının qarşısının alınması istiqamətində atılan mühüm addımlardan biri oldu.

Hazırda həm ölkəmizdə, həm də digər region ölkələrində ailə-məişət zorakılığı hallarına rast gəlinir. Bu hallar əsasən qadınlara və uşaqlara qarşı ailədə məişət zəminində zorakılıq faktlarının törədilməsi ilə müşahidə olunur. Baş vermiş

ailə-məişət zorakılığı hallarını tədqiq etdikdə aydın olur ki, uşaqlar yetkinlik yaşına çatmadığına görə, qadınların isə ictimai qınaqdan çəkinməsi və bu hallarla bağlı hüquq-mühafizə orqanlarına, müvafiq dövlət orqanlarına müraciət etməməsi də həmin halların meydana gəlməsinin əsas faktorlarından biridir. Ailə daxilində zorakılıq faktorlarına yol vermiş şəxslər (ər, qardaş, ata və s.) çox vaxt günahı qadının üzərinə yıxmağa çalışır. Ailə-məişət zorakılığını doğuran hallar sırasına gender bərabərliyinin qorunmaması və pozulması faktları, ailədə ər və arvad arasında sosial və iqtisadi bərabərsizlik, işsizlik, ailələrdə yoxsulluq və ya maddi imkanların zəif olması, erkən nigahlar, ailədə xəstə uşaqların doğulması, ailə üzvlərindən birinin əmək qabiliyyətinin olmaması, ailə daxilində və qohumlar arasında qarşılıqlı hörmət və ehtiramın olmaması, nikahdankənar münasibətlərin mövcudluğu, qadınların təhsil almaması və onların sosial dünya görüşünün azlığı, ailə başçılarının keçmiş psixoloji təfəkkürlərə malik olması və nəsilərdə mühafizəkarlıq psixologiyasının yaşaması, qadınların iş adı ilə evdən çıxması və geri qayıtmaması, bir sıra xanımların insan alverinin qurbanına çevrilməsi, cinsi ayrışdırıcılıq, ailə-məişət zorakılığına yol verilməməsi və həmin halların qarşısının alınması ilə əlaqədar ictimaiyyət arasında kütləvi maarifləndirmə və sosial təbliğat işinin aparılmaması da daxildir. Hesab edirik ki, qeyd edilən faktorlar ailə-məişət zorakılığını doğuran səbəblərdir. Bir sıra ekspertlər isə hesab edirlər ki, hazırki cəmiyyətdə ailədaxili zorakılığa cinayət kimi yox, məhz tərəflər arasında münasibətlərdə yaranmış öləri problem kimi baxılır. Məhz bu səbəbdən adıçəkilən problemin həlli çətinləşir. Bunun qarşısının alınması məqsədilə ictimai rəyin düzgün formalaşdırılmasının zəruriliyi qeyd olunur. Onu da vurğulayaq ki, ailə daxili konfliktlər, məişət zəminində baş vermiş zorakılıqlar fiziki, cinsi və psixoloji zorakılıq şəklində baş verir. [3] [4] [5]

Təbii ki, müasir bəşər cəmiyyətinin üzvü olaraq Azərbaycan Respublikasında da ailə-məişət zorakılığı hallarının qarşısının alınması dövlət qarşısında duran prioritet məsələlərdən biridir. Bununla bağlı Respublikanın daxili işlər və prokurorluq orqanları tərəfindən müvafiq tədbirlər

görlür, məişət zorakılığı halları qeydə alınan ailələr daim diqqət mərkəzində saxlanılır, müvafiq monitorinq qrupları yaradılır və monitorinqlər keçirilir, mütəmadi olaraq aidiyyəti dövlət qurumlarının (Heydər Əliyev Fondu; Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi; İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil; Milli Məclis) səlahiyyətli nümayəndələrinin iştirakı ilə şəhər və rayon icra hakimiyyətlərində, regionlarda və yerlərdə görüşlər təşkil edilir, iclaslar və dinləmələr, təlim-seminarlar və dəyirmi masalar keçirilir, əhali arasında maarifləndirmə işləri aparılır, ailə-məişət zorakılığının cəmiyyətdə mənfi təzahürlərdən biri olduğu, qeyd edilən hallara qarşı mübarizə tədbirlərinin nəinki dövlət tərəfindən görülməsi, həmçinin bununla bağlı sosial birlik nümayiş etdirilməsinin və cəmiyyət miqyasında aparılmasının vacibliyi vurğulanır. İclaslarda həmçinin məişət zorakılığı problemlərində sosial işin təşkili, riskli ailələrlə sosial iş, uşaqların yerləşdirilməsində qərar qəbul etmə, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların xidmətlərə yönəldilməsi, cinsi zorakılıq haqqında geniş məlumatlar təqdim edilir. Hazırki zamanda bir sıra ictimai birliklər tərəfindən sığınacaqlar da təşkil edilmişdir. Dövlət tərəfindən ailə-məişət zorakılığına qarşı qanunvericilik səviyyəsində müvafiq tədbirlərin görülməsi və sosial tədbirlərin aparılması müsbət məqamlardan biridir. Bu sahədə dövlət orqanları arasında əsas aparıcı rol Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin üzərinə düşür. Belə ki, Komitənin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 9 avqust tarixli 444 nömrəli Fərmanı təsdiq edilmiş Əsasnaməsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi ailə, qadın və uşaq problemləri ilə iş sahəsində dövlət siyasətini və tənظیمçiliyini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır. Komitənin vəzifələri sırasına öz səlahiyyətləri daxilində insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, xüsusilə uşaq və qadın hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin etmək və onların pozulmasının qarşısını almaq; gender bərabərliyinin təmin edilməsinə nəzarəti həyata keçirmək və s. daxildir. [1] [5] [8] [10] [13] [14]

Ailə-məişət zorakılığına qarşı mübarizənin dövlət tərəfindən aktiv şəkildə aparılmasının ba-

riz nümunəsi də Milli Məclis tərəfindən qəbul edilən və ölkə başçısı, prezident İlham Əliyev tərəfindən 22 iyun 2010-cu il tarixdə “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun imzalanması oldu. Məhz bu qanunun qəbulu həmin halın normativ-hüquqi cəhətdən tənzimlənməsində əhəmiyyətli hadisədir və cəmiyyətimiz tərəfindən müsbət qiymətləndirildi. Qanun bir sıra anlayışları, məişət zəminində fiziki zorakılıq, məişət zəminində psixi zorakılıq, məişət zəminində iqtisadi xarakterli qanunsuz məhdudiyətlərin tətbiqi və məişət zəminində cinsi zorakılıq anlayışlarını fərqləndirir. Məişət zorakılığının qarşısının alınmasının əsas prinsipləri insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsi, hər kəsin şəxsi və ailə həyatına müdaxilənin yolverilməzliyi, şəxsi və ailə həyatı sirlərinin qorunması məqsədi ilə konfidensiallığa riayət edilməsi, zərər çəkmiş şəxslərin pozulmuş hüquqlarının bərpası və məişət zorakılığının qarşısının alınması sahəsində dövlət orqanlarının və qeyri-dövlət qurumlarının qarşılıqlı əməkdaşlığıdır. Onu da qeyd edək ki, sözügedən qanunda zərərçəkmiş şəxsə qısamüddətli (30 gün) və uzunmüddətli (180 gün) mühafizə orderinin verilməsi nəzərdə tutulur. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müraciət edilən vaxtdan 24 saat keçənədək zorakılığı törədən şəxsə xəbərdarlıq edir və dərhal zərərçəkmiş şəxsə 30 gün müddətində qısamüddətli mühafizə orderi verilir. Uzunmüddətli mühafizə orderi 30 gündən 180 gün müddətinə verilir. [3] [6] [7] [9] [15]

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24 fevral 2012-ci il tarixli 46 sayılı qərarı ilə məişət zorakılığı barədə şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri olmadıqda, şikayətlərə baxılma qaydası təsdiq edilmişdir. Qərarla əsasən məişət zorakılığı üzrə araşdırmanın aparılmasının səbəbləri, müvafiq dövlət orqanları tərəfindən məişət zorakılığı ilə bağlı şikayətə baxılma qaydası, şikayətə baxılmasının nəticələrinə dair qərar, məişət zorakılığının təkrarlanmaması barədə xəbərdarlıq edilməsi, bununla bağlı qısamüddətli mühafizə orderinin verilməsi və məişət zorakılığı barədə şikayətə baxılarkən konfidensiallığın təmin edilməsinə dair müddəalar yer almışdır. [11]

Respublikamızda mütəmadi olaraq məişət zo-

rakılığı ilə mübarizəyə dair qanunvericilik təkmilləşdirilir, proqram, plan və digər hüquqi sənədlər qəbul edilərək icraya yönəldilir. Sonuncu belə hüquqi əhəmiyyətli sənəd qismində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 noyabr 2020-ci il tarixli 2307 sayılı Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında məişət zorakılığı ilə mübarizəyə dair 2020–2023-cü illər üçün Milli Fəaliyyət Planı” təsdiq edilmişdir. Sözügedən Milli Fəaliyyət Planı giriş, planın məqsədi, istiqamətləri və əsas prinsipləri, bu sahədə normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, məişət zorakılığının qarşısının alınması və zorakılığa yol verilməməsinin təşviqi istiqamətində görülməli müvafiq tədbirlər, məişət zorakılığına məruz qalan şəxslərin aşkarlanması və erkən identifikasiyası, belə şəxslərin yardım mərkəzləri və sığınacaqlarla təmin edilməsi, həmin şəxslərin səmərəli müdafiə sisteminin formalaşdırılması və digər zəruri müddələrin cəmləşdiyi hissələrdən ibarətdir. [16]

Müşahidələrimiz göstərir ki, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən bir başa olmasa da qadın və uşaq hüquqlarına dair konvensiyaların qəbul edilməsini bu hallara qarşı mübarizəyə dair beynəlxalq hüquqi tənzimləməyə aid edə bilərik. Məsələn bunlardan biri də qadınlara qarşı ayrı - seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Konvensiyanın 1979-cu ildə qəbul edilməsi olmuşdur. Bu sənəd BMT-nin insan hüquqlarına dair 7 əsas müqaviləsindən biridir və dünyada “Qadın Hüquqları Konvensiyası” kimi tanınır. [9]

Fikrimizcə ailə-məişət zorakılığına qarşı mübarizə anlayışına geniş kontekstdən yanaşılmalı, mübarizə tədbirləri sosial, hüquqi və psixoloji aspektdə və ya çərçivədə aparılmalıdır. İlk növbədə qeyd etməliyik ki, qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində ailə-məişət zorakılığı halları ilə bağlı hər hansı norma və sanksiyaya, Cinayət-Prosessual Məcəlləsində isə təhqiqat-istintaq orqanları tərəfindən münafiqəli ailələrin qeydiyyatının aparılması və belə ailələrdə monitorinqlərin həyata keçirilməsi proseduru ilə bağlı hər hansı bir müddəaya rast gəlinmir. Təklif edirik ki, Cinayət məəcəlləsinə bununla bağlı norma və sanksiya, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə isə münafiqəli ailələrin qeydiyyatı və ailə-məişət zorakılığı ilə mübarizəyə dair cinayət-

prosessual tədbirləri özündə ehtiva edən müddəalar daxil edilsin. Bu fikri bəzi ekspertlər də dəstəkləyir. [1] [2] [3]

Hesab edirik ki, ailə-məişət zorakılığına qarşı dövlət tərəfindən aparılan tədbirlərə əlavə olaraq görülməli sosial və psixoloji tədbirlər sırasına ölkəmizdə ailə psixologiyası institutunun formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi, maddi imkanları zəif olan ailələrin rifah halının yaxşılaşdırılması istiqamətində əhəmiyyətli tədbirlər görülməsi (məavinətlər, sosial yardımlar verilməsi və s.), zorakılıq qurbanlarına psixoloji yardımın göstərilməsi, ailə-məişət zəminində baş vermiş zorakılıq hallarının xəbər verilməsi məqsədilə dövlət qurumları tərəfindən qaynar xəttin yaradılması, qadınların və uşaqların pozulmuş hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə ictimai hüquq klinikalarının fəaliyyətə başlaması və fəaliyyətdə olan pulsuz hüquqi yardım mərkəzlərinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi, zorakılığa məruz qalmış qadınların, uşaqların sığınması və cəmiyyətə sosial inteqrasiyası məqsədilə dövlət tərəfindən reabilitasiya mərkəzlərinin və sosial sığınacaqların tikintisinin sürətləndirilməsi, özəl sosial sığınacaqlara dövlət və kommersiya təşkilatları tərəfindən müvafiq maddi-texniki dəstəyin göstərilməsi, təhsili olmayan qadınların dövlət hesabına xüsusi peşə təhsili kurslarına cəlb edilməsi və işlə təmin edilməsi, ailə-məişət zorakılığına qarşı mübarizə tədbirlərinə dair əhali arasında geniş maarifləndirmə və təbliğat işlərinin aparılması və rəy sorğularının keçirilməsi, maarifləndirici vəsaitlərin nəşr edilməsi və vətəndaşlar arasında paylanılması, ailə-məişət zorakılığı ilə bağlı orta məktəblərdə təbliğat işinin təşkili və psixoloji söhbətlərin aparıl-

ması, bu sahədə fəaliyyət göstərən mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən mütəmadi olaraq monitorinqlərin aparılması, zorakılıq halları aşkar edildiyi halda yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qısamüddətli mühafizə orderlərinin verilməsi və uzunmüddətli mühafizə orderlərinin verilməsi ilə bağlı məhkəmələrə, pozuntuların qeydiyyatı, profilaktikası və qarşısının alınması üzrə hüquq-mühafizə orqanlarına müraciətlər edilməsi, qeyri-hökumət təşkilatları və ictimai birliklər tərəfindən məişət zorakılığının qarşısının alınması və məişət zorakılığından zərər çəkən şəxslərlə bağlı sosial layihələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi fəaliyyətinin genişləndirilməsi, beynəlxalq və regional miqyasda dünya birliyi tərəfindən ailə-məişət zorakılığına qarşı mübarizə haqqında konvensiya və sazişlərin müddələrinin təkmilləşdirilməsi və ya ratifikasiya edilmiş sazişlərin icrasına nəzarət, insan hüquqlarının qorunması sahəsində ixtisaslaşmış beynəlxalq qurumlar tərəfindən ölkələrdə ailədaxili münafişələrin səbəbinin və səviyyəsinin araşdırılması, monitorinqlərin aparılması və hesabat məruzələrinin dinlənilməsi, ölkə daxilində ailə-məişət zorakılığını doğuran səbəblərin sosial, psixoloji və hüquqi cəhətdən tədqiq edilməsi məişət zorakılığının qarşısının alınmasında önəmli rol oynayır.

Sonda bir nüansı da qeyd etməliyik ki, ailə daxili münafişələrin, məişət zorakılıqlarının qarşısının alınması işində dövlətlə birgə ictimai birliklər və fraksiyalar, qeyri-hökumət təşkilatları, əhali qrupları və vətəndaş cəmiyyətləri birgə hərəkət etməli, bununla bağlı ümumi tədbirlər planı işlənilib hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi haqqında Əsasnamənin, Komitənin strukturunun təsdiq edilməsi və aparatının işçilərinin say həddinin müəyyən edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 9 avqust tarixli 444 nömrəli Fərmanı; <http://www.e-qanun.az/framework/12320>
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi; <http://www.e-qanun.az/code/11>
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi; <http://www.e-qanun.az/code/14>;
4. Azərbaycanda qadın zorakılığı - ARAŞDIRMA-(ekskluziv) Mehriban Zeynalova. "Təmiz Dünya" İB sədri, fəlsəfə doktoru; <http://birlik.az/index.php?do=xeber&id=8979>
5. "Azərbaycan Respublikasında məişət zorakılığı ilə mübarizəyə dair 2020–2023-cü illər üçün

Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. <https://e-qanun.az/framework/46358>.

6. Erkən Nigah

<http://www.gencalim.az/index.php/2012-12-23-12-07-07/240-erkaen-nizhah.html>.

7. QHT-də “Məişət zorakılığı və onu doğuran səbəblər” müzakirə olunub; <http://qhtxeber.az/news/a-48893.html>

8. Heydər Əliyev Fondu, BMT-nin Əhali Fondu və Azərbaycanın Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi arasında “XXI əsrdə qadınlara qarşı zorakılıq əleyhinə” birgə layihəyə dair sənədlər imzalanıb;

<http://www.heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/104/492/>

9. Məişət zorakılığı: sığınacaqlar yetərli deyil

<http://www.ayna.az/2012/meiset-zorakiligi-siginacaqlar-yeterli-deyil/>

10. Məişət zorakılığının qarşısını necə almalı? – Hüquqsünas rəyi; <http://ann.az/az/meiset-zorakiliinin-qarsisini-nece-almali-huquqsunas-reyi/#.Vq4yutKLRdj>

11. “Məişət zorakılığı daha çox kasıb ailələrdə yaşanır”;

<http://www.bizimyol.info/news/17109.html>

12. Məişət zorakılığı sosial problem kimi. Maxsudova Lalə.; <http://kivdf.gov.az/menu/244/Maxsudova+Lal%C9%99+/>

13. "Məişət zorakılığı barədə şikayətdə cinayət tərkibinin əlamətləri olmadıqda, şikayətlərə baxılma Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 24 fevral 2012-ci il tarixli 46 sayılı qərarı; <http://www.cabmin.gov.az/?/az/pressreliz/view/627/>

14. Məişət zorakılıqları... Problemlər və səbəblər. Şəmsəddin Əliyev. “Polisə Dəstək” İB-nin sədri; <http://az.strategiya.az/index.php?do=xeber&id=19122>

15. Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. <http://www.president.az/articles/825>.

16. Parlament məişət zorakılığı haqqında qanun layihəsini qəbul etdi <http://news.milli.az/society/12202.html>

Fuad Babashov

Causes of family domestic violence and measures to fight against it

The article deals with domestic violence, causes of its occurrence, measures to be taken in connection with the Prevention of violence and legislative norms related to it.

Фуад Бабашов

Причины, порождающие семейное насилие в семье, и меры борьбы с ним

В статье говорится о семейном бытовом насилии, причинах его возникновения, мерах, которые необходимо предпринять для предотвращения насилия, и законодательных нормах, связанных с ним.